

Agustí Bartra

Visat núm. 7
(abril 2009)

per D. Sam Abrams

El nom d'Agustí Bartra (Barcelona, 1908-Terrassa, 1982) és indissociable de la traducció literària en vers i prosa. La seva extraordinària carrera de poeta, narrador, dramaturg, memorialista i crític corre exactament en paral·lel a la seva ambiciosa, original i creativa tasca de traductor.

Als camps de concentració d'Argelers i, més tard, d'Agde, al sud de França, Bartra va rebutjar les dues úniques obres que havia publicat a Barcelona abans de la Guerra Civil, l'aplec de narracions *L'oasi perdut* (1936) i el recull de poemes *El cant corporal* (1938), i va refundar completament la seva producció literària. D'aquest esforç de refundació naixerien, amb el temps, tres obres fonamentals: els relats autobiogràfics de *L'estel sobre el mur* (1942), la novel·la sobre les experiències concentracionàries *Xabola* (1943) i un nou poemari *L'arbre de foc* (1946), una mena d'obra reunida entre 1938 i 1946.

Al mateix moment que renaixia com a autor a la platja d'Argelers i Agde, va renéixer, també, com a traductor. Les primeres traduccions madures de Bartra, algunes encara inèdites, es troben en un quadern o *cahier* escolar de cinquanta pàgines, que forma part del fons de l'arxiu personal del poeta a l'Arxiu Històric Comarcal de Terrassa. A la primera pàgina del quadern trobem tres poemes imatgistes breus de la poeta nord-americana Adelaide Crapsey, versionats per Bartra i datats «Agde, 2-VII-39». De fet, Bartra traduïa poemes de l'anglès i del francès en companyia del seu inseparable amic de l'ànima Pere Vives i Clavé. Després de Crapsey, segueixen poemes de Carl Sandburg i Hilda Doolittle. Va ser a Agde, precisament, que Bartra va prendre la determinació de confegir una mostra panoràmica de la poesia moderna dels Estats Units, que, amb els anys, es convertiria en *Una antologia de la lírica nord-americana* (1951). La determinació va venir a partir de la lectura de *The Albatross book of living verse. English and American poetry from the thirteenth century to the present day* (1933), una famosa antologia del poeta i crític nord-americà Louis Untermeyer, que Bartra havia rebut d'un amic a Londres i havia llegit intensament a Agde.

Els darrers esforços creatius de Bartra es van concentrar en un recull de poemes lírics breus, *El gall canta per tots dos*, que es va publicar pòstumament el 1982. A més, gràcies a una carta adreçada a Miquel Desclot, datada el 30 de novembre de 1981, sabem que el poeta tenia la intenció d'enllestir per a la publicació una versió del «Song of myself» de Whitman que havia encetat una dècada abans. La traducció de «Cant de mi mateix» va restar inacabada i també es va publicar pòstumament gràcies als bons oficis de Miquel Desclot, que va reprendre i completar la versió del gran poema whitmanià. En Bartra obra de creació i obra de traducció sempre van anar juntes.

Bartra va aprendre el francès als Maristes de Sabadell a partir de 1916 i l'anglès al Centre de

Dependents del Comerç i de la Indústria de la mateixa ciutat a partir de 1921. Sentia autèntica passió per totes dues llengües, sobretot per les portes culturals que obrien. Bartra era indubtablement un autor català, però paradoxalment tenia un concepte de l'obra literària i de la modernitat que no encaixava gaire amb la seva pròpia tradició. I l'anglès i el francès van ser les seves vies d'escapament per anar cap a altres cultures, per trobar els seus autèntics referents, el seu veritable entorn literari. Jean Arthur Rimbaud, T. S. Eliot, Rainer Maria Rilke, Friedrich Hölderlin... D'entrada, pel jove autor la traducció era una eina de recerca, d'estudi i d'interiorització de models literaris aliens que el van ajudar a descobrir i definir la seva pròpia veu literària. Malgrat que, amb els anys, les motivacions del Bartra traductor es van diversificar i es van aprofundir, sempre va mantenir aquesta actitud d'emprar la traducció com una eina de formació de la seva personalitat literària i d'exploració de nous territoris estètics i culturals.

Va ser durant l'exili profund, durant els anys a Mèxic i als Estats Units entre 1941 i 1970, que Bartra finalment va poder desplegar del tot el seu ambició, original i creatiu projecte de traducció literària. Al llarg d'aquests anys, el món de la traducció seria cada cop més important per a Bartra en l'àmbit personal, artístic, cultural i professional. Tres esdeveniments de caire biogràfic van ser determinants: adonar-se, a partir del desenllaç de la Segona Guerra Mundial, que el seu exili seria segurament permanent; anar-se'n als Estats Units amb dues beques Guggenheim successives, 1949-1950, que permetrien al poeta dos anys de dedicació exclusiva a la creació literària, en un entorn molt enriquidor; i la progressiva integració al món intel·lectual i cultural de Mèxic, sobretot a partir de mitjan dècada dels cinquanta.

En l'àmbit personal, la traducció va arribar a significar un autèntic desdoblament de la seva personalitat, gràcies als molts esforços que va invertir en l'autotraducció de les seves pròpies obres. Existeixen autoversions en vers i prosa d'algunes de les obres més fonamentals de la producció bartriana, obres de la talla dels poemaris *Quetzalcoatl* (1960), *Marsias y Adila* (1962), *Ecce Homo. Elegías* (1964), *El hombre auroral* (1977) i *El perro geométrico* (1980); de les novel·les *Cristo de 200.000 brazos* (1958) i *La luna muere con agua* (1968). Per a Bartra l'autotraducció era un instrument poderós d'autoanàlisi i d'accés a nous horitzons estètics, culturals i intel·lectuals. Des del seu pas per Agde, Bartra es va arribar a autotraduir, amb col·laboració o sense, al francès, l'anglès i l'espanyol. Bartra sempre va necessitar la presència d'altres llengües per completar la seva vasta aventura literària, com si el seu projecte literari no es pogués contenir dins els límits dels gèneres literaris tradicionals en una sola llengua. Bartra necessitava l'experiència de poder-se objectivar des d'una altra llengua.

Des d'un punt de vista artístic, la traducció per al Bartra madur va representar una via decisiva d'aprenentatge i, sobretot, d'alineació estètica. La seva excel·lent versió de *La terra eixorca*, la primera en català, va ser una manera d'endinsar-se del tot en el món poètic de T. S. Eliot, una influència crucial sobre Bartra, i, al mateix temps, va ser tota una declaració de principis estètics perquè el nostre poeta es va alinear del tot amb l'alta modernitat d'origen anglo-nord-americana, un moviment trencador encapçalat precisament per l'autor de *The Waste Land*. Al llarg de les cinc edicions d'*Una antologia de la lírica nord-americana*, publicades entre 1951 i 1974, Bartra va mantenir Eliot com l'autor més triat i traduït, fet que equivalia a declarar que era el poeta més important de la modernitat, del segle XX.

En el terreny cultural, Bartra va utilitzar la traducció com a pont entre les cultures de cara a assegurar, abans que res, dues qüestions de vital importància per a ell: l'enriquiment de la cultura catalana i la projecció de la cultura catalana. Amb la publicació d'*Una antologia de la lírica nord-americana* va eixamplar els paràmetres de la resclosida cultura catalana de postguerra en obrir-la a una de les tradicions líriques de més pes i fonament i de més influència internacional del segle XX. I a l'inrevés, introduir poemes de Joan Maragall i Carles Riba a la magna antologia de la lírica universal, *El canto del mundo* (2008), significava projectar la literatura catalana de manera més que

merescuda.

Al marge de l'enriquiment i la projecció de la cultura catalana, en termes estrictament culturals, la traducció per a Bartra també va representar un camí d'arribada a cultures remotes o desconegudes. La seva magnífica versió de *La epopeya de Gilgamesh* (1963) era una manera d'estudiar de prop les fonts primigènies de l'èpica universal, i aquí hem de recordar que Bartra va ser un dels constructors de l'èpica moderna en vers. A més, a través d'apassionades versions poètiques, Bartra va convertir-se en un dels primers defensors del valor literari de les lletres dels espirituals negres i de les cançons de les tribus d'indis dels Estats Units.

A Mèxic, Bartra va experimentar un xoc cultural de primera magnitud quan es va trobar amb el llegat i la pervivència de la cultura precolombina. I en lloc de recular davant del desconegut, Bartra va decidir acceptar el repte que plantejava. La trobada frontal amb les cultures de l'antic Mèxic va obligar Bartra a superar l'encotillament i les limitacions de la seva cultura europea arrelada a la tradició judeocristiana i grecolatina. A partir d'aquest moment, Bartra va obrir-se a totes les cultures del món, de totes les èpoques i de tots els estrats socials. No cal dir que la traducció va permetre que arribés allà on volia arribar i que acabés tenint una vasta cultura literària universal, segurament, al costat de Carles Riba i Salvador Espriu, la més vasta dels autors catalans del segle XX. I també és bo recordar que per a Bartra, com a bon integrant de l'alta modernitat, la traducció era un excel·lent mitjà per poder dialogar creativament i en profunditat amb la tradició.

I en termes professionals, el món de la traducció va permetre que Bartra es guanyés la vida en tres moments molt importants: els anys difícils després del seu retorn a Mèxic des dels Estats Units l'any 1951; els anys de màxima integració en els cercles culturals mexicans entre 1958 i 1969; i els anys arriscats després del seu retorn definitiu a Catalunya el 1970. Durant els tres períodes va ser autor de traduccions que han esdevingut autèntics clàssics: *Los mejores cuentos policíacos del idioma inglés* (1958); l'elegant volum d'obra reunida d'Apollinaire, *Poemas* (1967); i *El mur* (1980) de Jean Paul Sartre, feta quan l'autor ja passava dels setanta-dos anys. També, malauradament, va ser autor de traduccions que avui ja han desaparegut. Tenim notícies d'una traducció integral del teatre d'Henrik Ibsen.

Des d'una altra perspectiva, cal assenyalar que molt sovint les traduccions professionals de Bartra eren operacions de prestigi literari que acabarien posant de relleu, en definitiva, la vàlua artística i intel·lectual de l'obra original del poeta. Les traduccions de Louis Aragon (*Semana Santa*, 1960) i André Breton (*Nadja*, 1963; *Los vasos comunicantes*, 1965; *El amor loco*, 1967) serien exemples preclars. Molt sovint, comprensiblement, Bartra intentava que els encàrrecs professionals coincidissin amb els seus interessos personals i artístics, i és per aquesta raó que trobem en la bibliografia de l'autor versions de Rainer Maria Rilke (*Las historias del Buen Dios*, 1961) i Jens Peter Jacobsen (*Niels Lyhne*, 1961), fetes a partir de l'anglès. Aquestes traduccions gairebé sempre estaven concebudes en clau d'homenatge o tribut a autors que havien estat decisius en la formació de la personalitat literària de Bartra. El nostre traductor també va versionar obres dels seus amics, com un gest d'amistat, sempre que la seva obra tingués un valor artístic innegable. Així, Bartra va arribar a ser el primer traductor de poetes com ara Rolfe Humphries, el seu primer traductor a l'anglès, i Paul Blackburn, el gran poeta-traductor de la generació beat, amic personal des dels dies de la tercera beca Guggenheim, a Nova York l'any 1961.

Al llarg de la seva dilatada carrera de traductor, Bartra decididament va emprar tots els formats i els suports possibles per canalitzar les seves versions en vers i prosa. Va incrustar traduccions en el text d'obres seves com el cas de la versió del poema «Flors» de Rimbaud que està incorporada directament al discurs narratiu de *Crist de 200.000 braços*. Va barrejar obra original i obra traduïda, com és el cas de les delicades versions de cançons anònimes de la tribu navajo, «La veu que embelleix la terra» i «Cançó de caça», que es troben tranquil·lament entre les composicions

originals del poemari pòstum *El gall canta per tots dos*. Va publicar poemes, contes o fragments d'obres més extenses a la premsa, a les pàgines de diaris i revistes, com ho va fer l'any 1981 amb la sèrie «Un poeta, un poema», que va aparèixer en català a la secció de cultura de *La Vanguardia* de Barcelona. Va participar en obres conjuntes amb traduccions seves.

Va traduir moltes obres individuals, com ara poemaris, novel·les, llibres de relats, obres dramàtiques, assaigs i biografies. Va confegir i traduir antologies dedicades a un sol autor com ara *El puente y otros poemas* (1973) de Hart Crane o *Antología* de Carl Sandburg (1973). Va confegir antologies panoràmiques de tradicions senceres (*El canto del mundo* que recull mostres de la lírica universal, dels seus inicis fins a l'any 1950), d'èpoques històriques concretes (*Una antologia de la lírica nord-americana* que se centra en els segles XIX i, sobretot, XX), i gèneres o subgèneres literaris (*De Poe a Simenon*, 1968), un resseguiment de la tradició del conte policíac). I dins el capítol d'antologies panoràmiques, cal esmentar les dues excel·lents autoantologies que va fer de la seva obra en espanyol: *La luz en el yunque* (1965) i *De la voz total* (1972).

Cal considerar aquestes antologies monogràfiques i panoràmiques com a autèntiques obres de crítica literària, perquè palesen un gust i un coneixement impecable a l'hora de triar les peces representatives de cada autor o de cada època. A més, Bartra tenia un sisè sentit per identificar els valors intrínsecs i universals d'un poema determinat, i això fa que les seves antologies siguin encara actuals, malgrat el pas dels anys.

Bartra era un traductor molt versàtil que passava de llengua en llengua, de gènere en gènere, de format en format, de suport en suport, amb gran facilitat. A més, quan traduïa posava en joc tot el seu talent original com a poeta, narrador, dramaturg, assagista, memorialista i crític. En la mesura que calia, es documentava sobre l'autor i l'obra per tal de fer el trasllat de la manera més convincent. Era un lector amb una capacitat crítica excepcional i utilitzava aquest do per llegir a fons els originals que traduïa. Com a escriptor, Bartra tenia una personalitat molt marcada, però quan tocava versionar un text, sabia frenar el poder del seu caràcter per deixar sortir el de l'autor de l'obra original. I, finalment, Bartra sabia perfectament que un traductor era un escriptor, un escriptor amb molta responsabilitat, i per això les seves versions i autoversions sempre són obres literàries en si.

[**Per saber-ne més**](#)